

**II. ULUSLARARASI BİLGİSAYAR VE ÖĞRETİM
TEKNOLOJİLERİ SEMPOZYUMU
BİLDİRİLER KİTABI**

Adres: Gençlik Caddesi No: 21 35040 Bornova/İZMİR

Telefon: +90 (232) 388 40 00 / 1903

Faks: +90 (232) 373 47 13

İnternet Adresi: <http://egitim.ege.edu.tr>
<http://www.icits.org>

Elektronik Posta: bilgi@icits.org

UZAKTAN ÖĞRETİMDE ÖĞRETMEN ROLLERİ

Doç. Dr. Erdal TOPRAKÇI*

Arş. Gör. Mustafa ERSOY**

ÖZET

Bilgi ve bilgisayar teknolojilerindeki hızlı gelişme, bireylerin ve toplumların yaşamlarını değiştirmektedir. Bu durum herkes açısından, kısa zamanda doğru ve kalıcı bilgiyi edinmeyi zorunlu kılmaktadır. Öğrenmenin yasal hali olarak tanımlanan eğitimin de bu değişime ayak uydurması gerekmektedir. Bunun yolu da "uzaktan öğretim"e verilecek önemden geçmektedir. Uzaktan öğretim zaman ve mekân bağımlılığını ortadan kaldırmak yoluyla bilgi edinmeyi kolaylaştırabilir. Özellikle diğer araçları da içinde barındırma niteliği düşünüldüğünde internet neredeyse tek başına bir uzaktan öğretim aracı pozisyonundadır. Uzaktan öğretim geleneksel anlamdaki öğretimden doğası gereği farklıdır. "Uzaktan öğretim" bu çalışmada internet tabanlı uzaktan öğretim anlamında kullanılmış ve bu çalışmada uzaktan öğretimde öğretmen rolleri üzerinde durulmuştur. Bunun için geleneksel öğretimdeki öğretmen rolleri ve uzaktan öğretimdeki öğretmenin rolleri alanyazınlar taranarak ortak ve farklı yönleri temelinde analiz edilmiştir. Daha sonra, uzaktan öğretimin gerektirdiği öğretici özellikleri ile geleneksel anlamdaki öğretmenin taşıması gereken özelliklerin bir sentezi yapılmıştır. Genel bir sonuç olarak anlaşılmıştır ki; uzaktan öğretim öğretmenin rolleri ile geleneksel öğretmen rolleri arasında benzerliklerin yanı sıra farklılıklar da vardır. Diğer yandan geleneksel öğretim öğretmenin rolleri arasında olmayıp uzaktan öğretim öğretmenin rolleri arasında mutlaka olması gereken bir takım roller olduğu da görülmüştür.

ANAHTAR KELİMELER

Eğitim, Öğretim, Uzaktan Öğretim, Öğretmen rolleri

*Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü
etoprakci@cumhuriyet.edu.tr

**Cumhuriyet Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
mersoy@cumhuriyet.edu.tr

ABSTRACT

Rapid development in information and computer technologies changes persons' and community live. This situation creates an absolute necessity for clear and permanent information in a short time for everyone. Education, legal condition behinds the learning, requires a place in this development, too. And this is related to the importance that given for distance learning. Distance learning can make learning easy by isolating time and place from it. Especially Internet, when it is considered as including other tools too, it is about in a unique position for distance learning. Distance learning is different from traditional education by its nature. In this study "distance learning" has been seen as distance learning via internet and paid attention to the roles of teacher on distance learning. To do that, it has been analyzed in way by the similarities and differences of the teacher's roles in traditional education and distance learning. Then, the educational features that distance learning requires and the features that a teacher in traditional education requires have been synthesized. As a general result, it has been noted that, in spite of similarities, also there are difference between the roles of distance learning teacher and traditional teacher. On the other hand, new roles have been noted that a teacher must have in distance learning but not a teacher in traditional education.

GİRİŞ

Uzaktan öğretim kablolu, kablosuz (ışık ve radyo dalgaları) ve posta yoluyla haberleşmeyi sağlayan kanallar üzerinden; internet, intranet, video, telefon, televizyon, bilgisayar, radyo, mektup vb. gibi araçlarla sunulan; öğrenci ile öğretmenin birbirlerinden fiziksel olarak ayrı olmalarına rağmen eş zamanlı ve eş zamansız bir araya gelerek öğrenme ve öğretmeyi kısmen ya da tamamen gerçekleştirdikleri öğretim faaliyetlerinin tümüdür (Toprakçı 2008). Yeni bir kavram değildir, eğer iletişimin de bir tür öğrenme olduğu varsayılırsa, neredeyse uzaktan haberleşme tekniğinin ilk kullanıldığı zamandan beri vardır. Ancak bugün özellikle internet ve video konferans olanakları bağlamında niteliğinde çok ciddi değişikliklerin olduğunu belirtmek gerekir. Zira radyosundan televizyonuna, mektubundan telefonuna bütün araçları alt yapısı temelinde kendisinde taşıyan internetin keşfi veya varlığı artık onu tek başına bir uzaktan öğretim aracı, tekniği, yöntemi haline getirmiş durumdadır. Bir başka deyişle, artık mektup, video, televizyon ve diğerleri de internet kanalıyla iletelebilmektedir. Bu yönüyle artık internetin uzaktan öğretim için tümleşik bir nitelik gösterdiği söylenebilir. Buna göre bugün artık uzaktan öğretim dendiğinde neredeyse akla yalnızca internet gelebilmektedir.

İnternetin gelişmesiyle bilgiye erişmek, bilgiyi kullanmak kolaylaşmış, üretilen bilginin miktarı, yayılma hızı, ulaşabildiği kişi sayısı artmıştır. Bilgiye giden kolay bir yolun varlığı klasik eğitim sistemleri üzerinde adeta bir deprem etkisi meydana getirmiş, onların varolan bilgi tekellerini sarsmıştır. Uzaktan öğretim insanoğlunun yaşamında yokluk ve yoksullukların bir ürünü olarak ortaya çıkmışken, internetle bu varoluş gerekçesi değişmiş, âdete internetin yarattığı bilgi kargaşasının düzene kavuşturulabilmesi için başvurulması zorunlu bir eğitim metoduna dönüşmüştür. Zira eğitim sistemleri artık alternatif bir öğrenme ve öğretme makinesiyle karşı karşıyadır. Eğer bunun farkında olunamaz ise okullar informal eğitim anlayışının baskın gelmesi manzaralı bir süreç yaşayarak tarih sahnesinden silineceklerdir. Bir başka deyişle internet, formal ve örgün eğitimin bir rakibi rolündedir, informal eğitimin cirit attığı bir arenadır. Oysa ulusların eğitim tarihleri incelendiğinde görülecektir ki aslında uluslar eğitimlerini informalden formale dönüştürebilmek için hatırı sayılır bir mücadele vermişlerdir. Çünkü formale dönüşüm aslında insanlık, demokrasi, eşitlik, barış mücadelesidir. Toplumdaki eğitim ne kadar az rasgele hale gelirse, o toplum o kadar düzenlenecek, o kadar uygarlaşacak ve bir o kadar yaşanılabilir bir nitelik gösterecektir. İnternetin keşfiyle bu kadar emeğin heba olma tehlikesi baş göstermiştir. Sanki informal eğitim bunca yıllık itilmişliğinin, kakılmışlığının, dikkate alınmayışının intikamını almaktadır. Ancak bu intikamın insanlık için çok acı sonuçlarının olabileceğini belirtmek gerekmektedir. Zira toplumsal olandan uzaklaşmayı ve bireysel olana yaklaşmayı doğurabilecek bir çekiciliğinin olduğunu fark etmek gerekmektedir. Eğitim kavramının sıklıkla yapılan tanımından hareketle bu kanıtlanabilir. Bilindiği üzere eğitim bireyin davranışlarında istendik değişiklik meydana getirmektir. İstendik değişikliğin ölçütü toplumdur, ulustur ve dünya toplumlarıdır. Oysa artık bireyler internette her şeyi öğrenebilmekte ve davranışları da buna göre değişebilmektedir ve bunun ölçütü toplum, ulus ve dünya değildir artık, bireyin ihtiyaçlarıdır. Dolayısıyla artık okullar sınırlı zaman, mekân, öğretmen, araç-gereç vb gibi nitelikleriyle bu isteğe yanıt veremez hale gelmektedirler. O zaman ya ortadan kalkacak ya da düşmanlarının silahını kuşanacaklardır. Varlık nedenleri toplumlar olduğundan ve bireyin yaşamak adına da tek bağının toplu yaşama gerçeği olduğundan, bireylerin bencil gereksinimlerinden beslenen toplumdaki ve dünyadan kopuş ürünlerine karşı dikkatli bir savunma mekanizması geliştirmeleri gerekmektedir. Aksi durum insanlığın yok oluşu olacaktır. İşte bu yüzden uzaktan öğretim bugün yokluk veya yoksulluktan değil, tam tersi fazlasıyla varsılıktan ortaya çıkabilecek toplum ve dünya yok oluşlarını engellemenin bir aracı olarak okulların bir metodu haline gelmek zorundadır. Buna internetin ehlileştirilmesi de denilebilir. En azından formal içeriği bazında bunu başarmak ve onun üzerinden eğitim-öğretimi sağlamak ve insanları topluma katmak hiç yoktan iyi sonuçlar doğurabilir. Aksi durumda insanlar bugün okulların sanal olmayan halleriyle verdikleri belgeleri bir müddet sonra yok sayacak ve hiçbir yerde kullanmayacaklardır.

İnternetin, okullar açısından uzaktan öğretime geçmek yoluyla ehlileştirilmesi sanıldığı kadar kolay olmayacaktır. Bunun için geleneksel anlamda eğitim ve öğretim dendiğinde çağrışan bütün kavram, öge, süreç ve oluşumlarda değişimlere gidilmesi kaçınılmaz gözükmektedir. İnternetin kendine has özellikleri, öğretim sürecinde yer alan öğrenci, öğretmen ve öğretim ortamı üzerine etki etmiştir. İnternet ile sınıfların fiziksel mekânı olarak adlandırılan klasik dersliklerden uzaklaşmış “sanal derslikler” oluşmuş, öğretmen-öğrenci iletişimi geleneksel olmaktan çıkmış “eş zamanlı” ve “eş zamansız” olmak üzere farklılaşmış, ders içerikleri; içeriğin sunulmuş şekline uygun olarak elektronik ortamlarda geliştirilmeye başlanmıştır.

Öğretmenlik mesleği, özel uzmanlık bilgisi ve becerisi gerektiren bir meslek olduğuna göre, bu mesleği tercih eden insanların, mesleğin gereklerini tam olarak yerine getirebilmeleri için bir takım yeterliklere sahip olması gerekir (Şişman, 2001). Bu yeterliklere öğretmen rolleri demek olanaklıdır. İyi bir öğretmenin, söz konusu rolleri etkin bir biçimde yerine getirmesi beklenir. Bu çalışmanın odak noktası olan öğretmenler, geleneksel eğitimin olduğu gibi uzaktan öğretimin de en önemli öğelerinden biridir. Uzaktan öğretimin başarılı

olması büyük oranda öğretmene bağlıdır. Uzaktan öğretim, öğrencinin işini kolaylaştırırken, öğretmenin işleri ve sorumlulukları artırmış, bunun sonucu olarak da rollerin nitel ve nicel özellikleri değişmiştir.

Uzaktan öğretime geçişten dolayı öğretmen rollerinde değişikliklerin olması kaçınılmazdır. Öğretmenler geleneksel eğitimde sahip olduklara rollerin yanında, uzaktan öğretimin doğasının gerektirdiği yeni rollere de sahip olmak zorundadırlar. Aksi durumda internetteki formal olmayan ama öğrenci için daha öğretici, ihtiyaç giderici herhangi bir site, öğretmenden daha cazip gelebilecektir. O zaman da bir müddet sonra öğretmene gerek kalmayabilecektir. Oysa genelde bütün eğitim sistemi, özelde ise onun bir ögesi olarak öğretmenin rollerinde yapılabilecek değişikliklerle uzaktan öğretim formal ve örgün eğitimin yararına kullanılabilir. Çünkü toplumun her kesiminden bireylerin uzaktan öğretim ile daha sık temas etmesi kaçınılmazdır. Bu öğrenciler için de böyledir. Gelecekte uzaktan öğretim olanağı bireylerin geleceğini yönlendirmede etkin bir rol oynayacaktır. Böylece uzaktan öğretim, ihtiyaç duyulan bilgiyi, ihtiyacı olana, isteği kadar ve ihtiyacı olduğu anda sunarak eğitime büyük bir katkı sağlayacaktır.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen, uzaktan öğretimin formal eğitimde gerçekleştirilebilmesini sağlayabilmek için onun önemli bir ögesi olarak öğretmenin rollerinin neler olması gerektiği üzerinde durulmuştur. Böylelikle bilgi-iletişim teknolojilerindeki hızlı değişimin meydana getirdiği, getireceği, getiriyor olduğu karmaşayı toplum ve dünya lehine dönüştürmeye bir katkı getirilmiş olacaktır.

YÖNTEM

Araştırma, nitel bir araştırmadır. Araştırma kapsamında, geleneksel ve uzaktan öğretim alanyazınındaki kitap, araştırma, inceleme ve makaleler öğretmen rolleri ve bu rollerin anlamları yönünden taranmıştır. Bu tarama yapılırken; ilk aşama olarak geleneksel öğretmen rollerini belirlemek üzere, bu rolleri tarif eden alanyazın taranmış rol ve bu rollerin anlamlarıyla bir liste oluşturulmuştur. İkinci aşama olarak, uzaktan öğretmen rolleri bu rolleri tarif eden alanyazın taranmış ve anlamlarıyla bir liste oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada ise bu iki liste birleştirilerek uzaktan öğretim öğretmenin yeni rolleri ve değişen anlamları saptanmıştır. Son ve dördüncü aşamada her iki alanyazında da vurgulanmayan ancak bir uzaktan öğretim öğretmenin mutlaka sahip olması gerektiği düşünülen yeni roller için de anlamlarıyla bir liste oluşturulmuştur.

Yapılan işlemleri anlatabilmek adına bir rolün ve o rolün anlamının saptanışına kılavuzluk edecek bir örnek şöyle verilebilir. Örneğin rehberlik geleneksel eğitimde bir öğretmen rolüdür. Geleneksel eğitimde rehberlik, öğretmenin rollerinden biridir. Öğretmen, öğrencinin kendini ve diğer öğrencileri tanımasına, onları kabul etmesine, kendisi ile ilgili farkındalığını her zaman kullanmasına ve olumlu davranışlar geliştirmesine, kendi kendini güdülemesine rehberlik edebilmelidir. Bunun için öğretmen geleneksel eğitimde; öğrencileri izler ve gelişimsel özellikleri ile ilgili olarak edinmiş olduğu bulguları onlarla paylaşır, öğrencinin güçlü ve zayıf yönlerinin farkında olmasını ve kendini geliştirmesini sağlayabileceği ortamlar oluşturur. Uzaktan öğretimde de rehberlik rolü oldukça önem taşır. Ama bu rehberlik öğrencinin bilgiyi bulmasını kolaylaştırmayı amaçlayan bir rehberliğe dönüşmektedir, çünkü, uzaktan öğretimde öğretmen bilgiyi sunan kişi değil, daha çok rehberlik eden kimsedir, öğrenciye yol göstericidir, neyi nasıl yapacağına yardımcı olur, bütün bunları uzaktan yapar. Bu durum uzaktan öğretim öğretmeni ile geleneksel eğitimdeki öğretmenin rehberlik rollerinde, hem rolün uygulanma nedeni hem de uygulanış şekliyle farklılıklar olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer roller de aynı yöntemle incelenmiş, uzaktan öğretim öğretmenin rollerine ve bu rollerin anlamlarına dönük bir sentez yapılmıştır.

BULGULAR

Geleneksel eğitim alanyazınında genel olarak öğretmen rolleri ile ilgili olarak altı çizilen noktaların şunlar olduğu söylenebilir: Gage ve Berliner (1984), öğretmenlerin sınıftaki rollerini; sınıf iklimini belirleme, gereksinimleri karşılama, duyguların yatışmasına yardımcı olma ve öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olma şeklinde dört grupta toplamışlardır. Woolfolk ise öğretmen rollerini; öğretim uzmanı, güdüleyicilik, yöneticilik, liderlik, rehberlik, çevre mühendisliği, model olma şeklinde tanımlamıştır. Demirel (2006), öğretmen rollerinin, Amidon ve Hunter tarafından öğrencileri güdülemek, sınıf etkinliklerini planlamak, öğrencilere bilgi vermek, öğrencileri disipline sokmak ve öğrencilere danışmanlık yapmak başlıkları altında incelediğini aktarmıştır. İnternet destekli eğitimde, eğitimcilerin üstlenmesi gereken roller; öğretim tasarımcısı, süreç kolaylaştırıcısı, teknoloji uzmanı, değerlendirme uzmanı, rehber, materyal geliştirmeci, yönetici, araştırmacı ve konu alanı uzmanı şeklinde sıralanmıştır (Uşun, 2006).

Milli Eğitim Bakanlığı, Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Genel Müdürlüğü tarafından, bakanlık ve öğretmen yetiştiren kurum temsilcilerinden oluşturulan, Öğretmen Yeterlilikleri Komisyonunca hazırlanan “Öğretmen Yeterlilikleri” (MEB, 2002) ismi ile somutlaştırılan sayılı temelinde, incelen geleneksel eğitim alanyazını, üç boyutta toplanarak tablolaştırılmıştır. Bunlar; genel kültür, özel alan ve eğitim-öğretim rolleridir. Bu noktadan itibaren bu roller ve alt gereklilikleri tek tek üç ayrı tabloda listelenmiş ve her birinin uzaktan öğretim alanyazınında olup olmadığına bakılarak varsa artı (+) yoksa eksi (-) konulmak suretiyle uzaktan öğretim öğretmeni rolleri ile geleneksel eğitim öğretmeni rolleri aynı tablolarda birleştirilerek gösterilmiştir. Daha sonra ise anlamları bazında karşılaştırmalar yapılmış ve değişen ya da değişmesi gereken yanları üzerinde durulmuştur.

Tablo-1 Geleneksel ve Uzaktan Öğretimde Öğretmenin “Eğitime ve Öğretme Yeterlilikleri”

<i>Alanyazında</i>	
<i>Geleneksel Eğitimde Öğretmen Roller</i>	<i>Uzaktan Öğretimde Öğretmen Roller</i>
<i>Eğitime-Öğretme Yeterlilikleri</i>	
1- Öğrenciyi tanıma,	+
2- Öğretimi planlama,	+
3- Materyal geliştirme,	+
4- Öğretim yapma,	+
5- Öğretimi yönetme,	+
6- Başarıyı ölçme ve değerlendirme	+
7- Rehberlik yapma,	+
8- Temel becerileri geliştirme,	+
11- Ders dışı etkinliklerde bulunma,	+
12- Kendini geliştirme,	+
13- Okulu geliştirme,	-

Uzaktan öğretim öğretmeni öğrenciyi tanıyabilmek için onunla iletişimini sürekli hale getirmelidir. Forumları takip etmeli, öğrenci soru ve cevaplarını görmelidir. Video konferans imkânı olan öğrencilerle sanal da olsa geleneksel görüşmeler düzenlemeli bazı destek ve rehberlik hizmetlerini bu kanaldan yapmaya çaba sarf etmelidir. Öğretmen, öğrencilerinin geleneksel eğitim ortamındaki kadar rahat bir şekilde iletişime girmelerini sağlamalıdır. Bunun için iletişim ara yüzü oluşturmali, forumlar, sohbet odaları, video konferans ortamları, sanal gruplar vb iletişim, etkileşim yollarıyla öğrencilerin sosyalleşmelerini sağlamalı, onları izole edilmişlik duygusundan kurtarmalıdır. Forumları takip etmeli, kendisine forum ve e-posta aracılığı ile sorulan sorulara kısa sürede yanıt vermelidir.

Geleneksel öğretimde öğretmen, ders planını yaparken öğrenci merkeze almalı, öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulunduran bir yaklaşımla kullanacağı yöntemleri, etkinlikleri, ders araç-gereç ve materyallerini, ölçme-değerlendirme tekniklerini özel alan öğretim programındaki amaç ve kazanımlara uygun olarak öğrencilerle birlikte planlamalıdır. Uzaktan öğretimde öğretmen planlamaya daha bir titizlik ve önem vermelidir. Öğrenciye dersten önce, derste kullanacağı kaynak ve materyaller hakkında bilgi vermiş olmalıdır. Öğrenciye daha önceden ulaştırılması gereken cd, kitap vb kaynakların ulaştığından emin olmalıdır.

Öğretimi planlama etkinlikleri uzaktan öğretimde daha da önem kazanmıştır. Planlama yapan öğretmen eş zamanlı ders esnasında öğrenci bağlanma sorunun yaşayacak mı, ilgili ders içerikleri hangi formatta sunulursa daha iyi olacak, öğrencinin dersi takip ettiğini nasıl denetlenebilir, gibi sorulara kendine uygun ve etkili çözümler bulmalı, bunları plana dâhil etmelidir. Öğretimin yapılmasını sağlamalı, bunun için öğrenci ihtiyaçlarını bilmeli, öğrencilerin derse ihtiyaç duymalarını sağlamalı, bunun için onlarda merak uyandırabilmelidir.

Öğretmenler, materyallerinin hazırlanmasında da önemli bir role sahiptirler. Uzaktan öğretimde, öğretmenin materyal geliştirme rolü değişmiş, materyal geliştirme işi hem öğretmenin hem de içerik geliştirme uzmanının ortak görevi olmuştur. Öğretmen bu konuda içerik geliştirme uzmana fikir vermeli, geliştirme aşamalarını takip ederek ihtiyaç olan yerde müdahale edebilmelidir. Çünkü her ne kadar teknik ve yazılımsal anlamda materyali hazırlayan yazılım uzmanları kadar bilgi sahibi olmasa da öğrencisinin neyi öğrenmek istediğini ve bunun nasıl yapılabileceğini en iyi yine kendisi bilecektir. Bu nedenle yazılım uzmanlarına içerik hazırlarken destek olması, dersin işleniş sürecinde, hem kendisine hem de öğrenciye dönük olarak olumlu sonuçlar verecektir.

Geleneksel eğitimde öğretmen rollerinden birisi de öğretim yapmadır. Öğretmen bu rolü uygularken; öğrencinin ilgi ve dikkatini çekebilmeli, öğrencinin daha önceki bilgileri ile konu arasında bağ oluşturabilmeli, öğrenciye dersin amaçlarını bildirmelidir. Çeşitli yöntem ve araçlarla öğretimi yapmalıdır. Uzaktan öğretimde öğretmenin bu rolü yöntem ve araçlar yönünden değişikliğe uğramış görünmektedir. Araçlar daha çok elektronik ve yazılımsal araçlara dönüşürken, yöntem olarak ise öğrenci merkezli eğitim anlayışına uygun olan yöntemlere ağırlık vermeleri gerekmektedir.

Öğretmenin vazgeçilmez rolü öğretimi yönetmektir, bu rol olmadan öğretim etkinliğinin olması mümkün görülmemektedir. Uzaktan öğretimde, öğretmenin rolünün değiştiği, öğretmenin bilgiyi sunan ve süreci kontrol eden kişi konumundan sıyrılıp öğrenme sürecini izleyen ve kolaylaştıran kişi rolü üstlenmesi gerektiği belirtilmektedir (Collison, Elbaum, Haavind ve Tinker, 2000). Yani, öğretmenin rolü her şeyi kontrol altında tutmaktan, işleri kolaylaştırmaya doğru evrilmiştir.

Uzaktan öğretimde iki temel amaç vardır, bunlar öğrenci sayısını artırma ve öğrenci başarısını artırmadır. Bu amaçların ne derecede gerçekleştiğini ise programın değerlendirilmesi ile ulaşılır. Uzaktan öğretimde program değerlendirmenin tasarlanmasında temel sorun programın yargılanacağı ölçütün, standartlara sahip olması ve uygun şekilde belirlenmesidir.

Uzaktan öğretimdeki derslerin yapılışı, öğrenci ve öğretmenin farklı mekânlarda olması nedeniyle, değerlendirmenin de geleneksel değerlendirmeden farklı olması gerekir. Değerlendirmenin geneli kapsayan ama kişiye özel bir hal alması değerlendirmeyi geleneksel değerlendirme yöntemlerine göre daha zor kılacaktır. Daima ölçüt ve standartlar belirlenirken yine öğrenci merkeze alınmalı, bireysel farklılıklar göz önünde bulundurulmalıdır.

İşman (2001) 'a göre öğretmenler daha çok uygulayıcı, yönlendirici ve rehberlik edici bir rol üstleneceklerdir. Geleneksel eğitimde öğretmenlerin bilgi sahibi ve bilgiyi sunan kişi olmaları nedeniyle sahip oldukları güç sayesinde sınıfa hâkimiyetleri söz konusudur. Uzaktan öğretimde ise öğretmen bilgiyi sunan kişi değil, daha çok rehberlik eden kimsedir, öğrenciye yol göstericidir, neyi nasıl yapacağına yardımcı olur. Öğrenci ile beraber düşünür, sorunlara beraber çözüm arar.

Uzaktan öğretim, öğretmen ve öğrenci arasında yüksek seviyede etkileşim gerektirir, sanal ortamda öğrenme işleminin başarılı olması isteniyorsa, etkileşim gereklidir (Nir-Gal, 2002) ve önemli bir yer tutmaktadır. Etkileşim, öğrenme sürecinin en önemli bileşenidir (Vygotsky, 1978). Moore (1989), Uzaktan öğretimde öğrenen-öğretmen, öğrenen-içerik ve öğrenen-öğrenen şeklinde üç etkileşim biçimi olduğunu söyler. Alanyazında, internet ve çevrimiçi iletişim seçeneklerinden yararlanmak için sağlanmış iki asıl kanal vardır: Eşzamanlı ve eşzamansız iletişim (Beaudoin, 1990). Fakat etkileşim genellikle eşzamanlı olarak gerçekleştirilir. Bu nedenle öğretmen, iyi bir etkileşim ortamının sağlanması için daha fazla çaba sarf etmelidir.

Geleneksel eğitimdeki öğretmenin rollerinden olan temel becerileri geliştirme rolü; öğrencinin okuma, yazılı-sözlü iletişim, matematik, öz bakım, fiziksel, teknolojik okuryazarlık, kendine kendine öğrenme ve eleştirel becerileri geliştirme şeklinde yer alırken, uzaktan öğretimde daha çok kendi kendine öğrenme ve teknolojik okuryazarlık olarak yer almıştır.

Geleneksel eğitimde, öğretmen eğitimin sürekliliğini ve okul-çevre bütünlüğünü sağlayacak şekilde, hedeflere uygun etkinlikler (tiyatro, müze, fabrika, park ve benzeri geziler) planlayıp yürütür. Uzaktan öğretim öğretmeni de öğrencilerin sosyalleşmesine katkıda bulunmalıdır. Onların içe kapanık, bilgisayar bağımlısı, iletişim sorunlarına sahip bireyler olmamaları için hem sanal ortamda hem de sınırları zorlayarak gerçek yaşamlarında öğrencilerin hem kendisi ile hem de birbiriyle görüşebilmesini sağlayacak çabalar sarf etmelidir. Gerekli gördüğünde öğrencini yaşadığı, çalıştığı yerde ziyarete gidebilmeli, en azından aynı şehirde yaşayan öğrencilerin birlikte sosyal etkinlikleri düzenleyebilmesi için öncülük yapmalıdır.

Öğretmenin kendini sürekli olarak geliştirmesi gerekmektedir. Öğretmen kendini geliştirme rolü, uzaktan öğretimde, daha çok teknoloji bilgisini artırma, teknolojiyi öğretim amaçlı olarak daha iyi kullanma şeklinde gösterir. Öğrenmeyi kolaylaştırmak ve kendi etkililiklerini artırmak için teknoloji potansiyeli hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Öğretmenlerin, teknolojik uygulamaların zaman ve problemlerin üstesinden gelerek, eğitime nasıl daha iyi erişim sağlayabileceğine, farklı biçimlerdeki materyallerin iletilmesinden kaynaklanan, farklı öğrenme ihtiyaçlarının nasıl sağlandığına önem göstermeleri gerekir (Beaudoin, 1990). Uzaktan öğretim öğretmenin kendini geliştirmesi, geleneksel öğretim öğretmeninden farklı olarak daha çok teknolojik gelişim ile ilgili görülmektedir.

Öğretmenin asıl rolü sınıf içi öğrenmeleri gerçekleştirmek olarak bilinse de, bununla beraber okulun tamamını, yakın ve uzak çevreyi uygun eğitim ortamlarına dönüştürmek de önemli rolleri arasında yer

almaktadır (Öztürk, 2002). Uzaktan öğretimde öğretmenin bu rolü, uzaktan öğretimin öğrenci merkezli bir öğrenme ortamı olduğu ve öğretmenin tarafından, öğrencinin kendi kendine öğrenmesini sağlayacak bir ortamın oluşturması gerektiği (Uşun, 2006) şeklinde ifade edilmiştir. Geleneksel eğitimde öğrenme ortamı dendiğinde, genellikle dersliğin araç ve gereçlerinin öğrenmeye elverişli hale getirilmesi gelir. Oysa uzaktan öğretimdeki öğrenme ortamı, bilgisayar, internet bağlantısı, sunuculardaki her türlü içerik ve sanal dersliklerdir. Öğretmen bunların tümünün öğrenmeyi kolaylaştırıcı yönde düzenlenmesinde önemli bir role sahip olmalıdır. Ayrıca okula geliştirme rolü adına uzaktan öğretim öğretmeni kendi tecrübelerini çalışma ortamındaki diğer öğretmenlerle paylaşmalıdır.

Tablo-2 Geleneksel ve Uzaktan Öğretimde Öğretmenin “Genel Kültür Yeterlikleri”

Alanyazında	
Geleneksel Eğitimde Öğretmen Roller	Uzaktan Öğretimde Öğretmen Roller
Genel kültür	
1- Olay ve olguları farklı disiplinlerin kavramlarını kullanarak açıklayabilme, tanımlayabilme,	-
2- Farklı disiplinlere ilişkin bilgilerin konu alanı ile bağı kurma,	-
3- Öğretim sürecinde öğrenciyi derse hazırlama, güdüleme,	+
4- Öğretim sürecinde örnekleme, benzetme-ayrıt etme- sentez yapmada diğer disiplinlerin bilgilerinden yararlanma,	-
5- Öğrencileri genel kültür yaşantılarını geliştirmeye özendirme.	+

Tablo-2 de de görülebileceği üzere uzaktan öğretim alanyaznında öğretmenin genel kültürü ile ilgili yeterliği konusunda beş yeterlikten üçü bakımından bir eksiklik söz konusudur. Oysa olay ve olguları farklı disiplinlerin kavramlarını kullanarak açıklayabilme, tanımlayabilme, farklı disiplinlere ilişkin bilgilerin konu alanı ile bağı kurma, öğretim sürecinde örnekleme, benzetme-ayrıt etme- sentez yapmada diğer disiplinlerin bilgilerinden yararlanma gibi geleneksel eğitimdeki öğretmen rolleri aynı şekilde uzaktan öğretim öğretmenince benimsenmeli ve uygulanmalıdır.

Öğretim sürecinde, öğretmen öğrenciyi motive etmeli ve derse hazırlamalıdır. Bu rolün yapılabilmesi, iletişimin sağlıklı olmasına bağlıdır. Geleneksel eğitimde yüz yüze yapılan bu faaliyetler, uzaktan öğretimde genellikle video konferans veya internet ortam ve araçlarıyla yapılır.(Toprakçı,2008)

Tablo-3 de de görülebileceği üzere; “farklı görüş, kuram, öğrenme yolları araştırma ve inceleme yöntemlerini açıklama ile öğrencilerin gerekli bilgi ve becerileri başka alanlarla ilişkilendirmesine olanak verecek disiplinler arası öğretim deneyimleri yaratma” rolleri uzaktan öğretim alanyaznında yoktur. Uzaktan öğretimde bu roller diğer bilim, deneyim, kuram, yol ve tekniklerden yararlanmak yanında, mümkün olan en fazla çeşitte yazılım ya da program aracılığıyla öğrenciye ulaşma gayretlerinin artırılmasına dönük gerçekleştirilebilir. Buna göre örneğin yalnızca powerpoint sunularına takılıp kalmamak gerekebilir. Diğer yandan diğer rollerin anlam ve uygulanışı açısından da uzaktan öğretime dönük özgünlüklere dikkat edilmelidir. Örneğin, “öğrencilerin alanla ilgili sorular sormaya, düşüncelerini farklı perspektiften görmeye ve bilgi üretmeye özendirecek programları kullanma ve özendirme” ile ilgili olarak internete dayalı uzaktan öğretim olanaklarından yararlanılması gerekir. Sohbet odası, e-posta, forum, akıllı tahta, interaktif tahta vb gibi ortam ve olanaklarla öğrencinin bu rolün gereğinin yerine getirilmesine olanak sağlayacak katkılarının alınması sağlanabilir.

Tablo-3 Geleneksel ve Uzaktan Öğretimde Öğretmenin “Alan Bilgisi Yeterlikleri”

Alanyazında	
Geleneksel Eğitimde Öğretmen Roller	Uzaktan Öğretimde Öğretmen Roller
Alan Bilgisi	
1- Temel bilgileri, kavramları, ilkeleri değişik biçimde açıklama,	+

2- Farklı görüş, kuram, öğrenme yolları araştırma ve inceleme yöntemlerini açıklama,	-
3- Öğretme kaynaklarını ve öğretim malzemelerini değerlendirme ve seçme,	+
4- Alanda araştırma yaparak bilgi üretme,	+
5- Öğrencilerin alanla ilgili sorular sormaya, düşüncelerini farklı perspektiften görmeye ve bilgi üretmeye özendirerek programları kullanma ve özendirme,	+
6- Öğrencilerin gerekli bilgi ve becerileri başka alanlarla ilişkilendirmesine olanak verecek disiplinler arası öğretim deneyimleri yaratma,	-
7- Alana ilişkin sorunları tanıma, çözüm yolları arama, uygun çözüm yolunu seçme, uygulama ve değerlendirme.	+

Uzaktan Öğretime Özgü Öğretmen Roller

Geleneksel öğretimde üzerinde pek durulmayan ya da teğet geçen bir konu öğretmenin teknolojik rolünün (yeterliliğinin) uzaktan öğretimde neredeyse diğerleri kadar önemli olduğudur. Öğretmen, öğretim sürecinde teknolojik imkânları en etkili şekilde kullanır. Rath (1999)'a göre uzaktan öğretim öğretmeni, geleneksel eğitimcinin özelliklerini ve zamanı geldiğinde teknik destek görevlisi gibi davranabilecek özellikleri birlikte barındırmalıdır. Öğretmenler öğrencinin ilgisini çekerler ve öğrencilere merak salarlar, bununla birlikte hevesli, sabırlı ve esnekler. Öğretmenin ihtiyaç duyduğu an bir teknik destek görevlisi gibi duruma müdahale edebilmesi gerekir. Öğretmen gerektiğinde bir teknik destek görevlisi gibi hareket edebilmeli, küçük çaplı yazılımsal ve donanımsal problemleri kendisi çözebilir. Sorunun büyüklüğünü, kendisi veya diğer görevlilerce kolayca çözümlenip-çözülmeceğini ayırt edebilecek derecede teknolojik açıdan bilgi sahibi olmalıdır.

Geleneksel öğretimden farklı olarak öğretmen artık bilginin tek kaynağı olmadığını bilmeli, öğrencilerin birçok ortamdan bilgileri araştırdıkları için paylaştıkları bilgilerin eksik, yetersiz ve yanlış olma ihtimali olduğunun bilincinde olarak kontrollerde bulunmalıdır. Öğretmen bilgiyi kontrol etmeli, eksik ve hataları gidermeli, bilginin seviyesini öğrenciye uygun hale getirmelidir. Öğretmenler, öğrenciler arasındaki etkileşim gereği forum ve benzeri alanlardaki paylaşılan bilgileri de kontrol eder ve düzenler.

Bir diğer, geleneksel öğretimde olmayan rol olarak, yazılım hazırlayıcı (içerik hazırlayıcı) ile uyumlu bir beraberlik geliştirebilmesi gerekliliğidir. İçeriğin yapılandırılmasında ve geliştirilmesinde, içerik geliştirme uzmanlarına fikir verebilir. Onlardan gelen öneriler doğrultusunda bilginin öğrenmeye hazır hale getirilmesinde sadeleştirmelere gidebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Uzaktan öğretimin, daha çok öğrenci merkezli olması, daha çok teknolojik araç ve gereçlerin kullanılması, yazılım ve donanımların dersi alan ve veren tarafından bilinmesinin gerekliliği, öğrencide ve öğretimde göz göze gelememenin, öğrencinin omzuna dokunamamanın eksikliği, bireysel farklılıkların daha fazla ön plana çıkması, öğrencilerin sosyalleşmelerinin özel çabalara bağlı olması, rehberlik ve iletişime daha fazla zaman ayrılmasının gerekliliği gibi olumlu ve giderilebilir olumsuz özellikleri nedeniyle geleneksel eğitimden farklılıklar göstermektedir. Ancak öğretimin kontrol altında tutulmasının gerekliliği, öğretim hakkının herkese eşit olarak sunulabilmesinin gerekliliği, çeşitli ekonomik faydalar ile birlikte göz önüne alındığında uzaktan öğretimi kaçınılmaz kılmaktadır. Uzaktan öğretim yaygınlaşırken kendine has birçok yenilik ve değişikliği de beraberinde getirmektedir. Bu değişikliklerden biri de öğretmen rollerindeki değişikliklerdir. Doğal olarak uzaktan öğretim öğretmenleri için yeni roller ortaya çıkmakta, geleneksel öğretimdeki rollerin anlamları değişmektedir. Yapılan araştırmalarda öğretmenlerin bu değişime ayak uydurmada güçlükler içinde olduğu anlaşılmaktadır (Toprakçı 2006-a,b)

Çeşitlenen ve değişen öğretmen rolleri gereği yetişmekte olan öğretmen adaylarının ve halen öğretmenlik yapmakta olan öğretmenlerin uzaktan öğretimde görevlendirilecek olanlarının bilişlerinde değişikliklere gidilmesi gereği oldukça açıktır, öte yandan bu konuda sorunlar içinde olduğuna ilişkin tespitler olduğu göz önünde tutulmalıdır (Toprakçı, 2006-c).

Bunun sağlanabilmesi için öğretmen adaylarına verilmekte olan teknoloji içerikli derslerin gözden geçirilmesi, çeşitli uzaktan öğretim yazılım ve donanımlarının ne olduğu ve nasıl kullanıldığının öğretmen adaylarınca bilinmesinin sağlanması gerekmektedir. Uzaktan öğretimin etkin olarak kullanılmasıyla, mevcut öğretmenlere hizmet içi kurslar vasıtasıyla uzaktan öğretim tanıtılmalı öğretmenlerin bu konuda bilgi sahibi olmaları da sağlanmalıdır. Bunun için ülke genelinde eğitim fakültelerinde bir birlik sağlamak üzere “eğitim fakülteleri programlarında” bu yönde değişikliklere de gidilmelidir. Ayrıca bu derslere içerik hazırlamak ve bu dersleri yürütecek öğretim elemanlarının secimi ve yetiştirilmesi konusunda da artı sayılabilecek çalışmalara gerek olduğu anlaşılmaktadır.

Uzaktan öğretimin gelecekte alacağı nitel ve nicel boyutun toplumlara ve insanoğluna verebileceği zarar önlemek adına artık öğretmen rollerinde yapılabilecek değişiklerin yeterli olmayabileceği de düşünülebilir. Yani, eğer öğretmenler artık öğretmenlik yapmayacaklarsa, örneğin onların rehberlik, öğrenmeye yardım vb. gibi görevleri ağır basacaksa, o zaman Toprakçı (2008) tarafından önerilen “her sınıfın o sınıfa özgü bir yöneticisinin olduğu ve bütün işinin formal olarak o sınıfın öğrenmesini en üst düzeye çıkarmak” olduğu bir uygulama modeli yararlı olabilir, gözükmektedir.

Kaynaklar

- MEB (2002). Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü. *Öğretmen Yeterlilikleri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı
- Beaudoin, M. (1990). The Instructor's Changing Role. The instructor's changing role in distance education. *The American Journal*, 4 (2).
- Collison, G., Elbaum, B., Haavind, S. & Tinker, R. (2000) Facilitating Online Learning: Effective Strategies for Moderators, 1st edition Atwood Publishing, LLC
- Demirel, Ö. (2006). Öğretme Sanatı. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Gage, N. L., ve Berliner, D. C. (1984). Educational Psychology. Boston: Houghton-Mifflin.
- İşman, A. (2001). Bilgisayar ve Eğitim. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* (2).
- Moore, M. G. (1989). Three types of interaction. *The American Journal of Distance Education*, 2 (2), 1-6.
- Nir-Gal, O. (2002). Distance Learning: The Role of the Teacher in a Virtual Learning Environment. *Ma'of u-Ma'aseh*, 8.
- Öztürk, S. (2002). Öğretmenliğin Mesleki Temelleri. *E. Toprakçı içinde, Eğitim Üzerine* (s. 13-45). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Raths, J. (1999). A Consumer's Guide to Teacher Standards. *Journal Article Excerpt*, 81.
- Sünbül, A. M. (1996). Öğretmen Niteliği ve Öğretimdeki Roller. *Eğitim Yönetimi*, 2 (4), 597-607.
- Şişman, M. (2001). Öğretmenliğe Giriş. Ankara: PegemA Yayıncılık.
- Toprakçı, E.(2008) Sınıfa Dayalı Yönetim. Ankara: PegemA Yayınları.
- Toprakçı, E.(2007) The Profiles of the Use of the Internet for Study Purposes among University Students *The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET* July 2007 ISSN: 1303-6521 Volume 6, Issue 3, p.129-145 <http://www.tojet.net/>
- Toprakçı, E.(2006-a) Perceptions related to Information and Communication Technologies (ICT) by Managers and Teachers in the Primary and the Secondary Schools (The example of Sivas)-*EJER-EAD Eğitim Araştırmaları Dergisi*. Yaz 2006 Sayı: 24
- Toprakçı, E.(2006-b) Türkiye'deki Okul Yöneticisi ve Öğretmenlerin Evlerindeki Bilgisayarı Mesleki Amaçlı Kullanım Profilleri (Sivas İli Örneği) *The Turkish Online Journal of Educational Technology - TOJET* April 2005 ISSN: 1303-6521 Volume 4, Issue 2, Article 8 <http://www.tojet.net/articles/428.htm>
- Toprakçı, E.(2006-c) Obstacles in Integration of the Schools into Information and Communication Technologies According to the Opinions of the Teachers and Principles of Primary and Secondary Schools in Turkey *The e-Journal of Instructional Science and Technology (e-JIST)* Vol. 9 No. 1, 2006 <http://www.usq.edu.au/e-jist/papers.htm>
- Uşun, S. (2006). Uzaktan Eğitim. Ankara: Nobel Yayın-Dağıtım.
- Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society. Cambridge, MA: Harvard University.
- Woolfolk, A. E. (1990). Educational Psychology. New Jersey: Prentice-Hall Inc.